

dit middel dat een weinig Nederlands karakter draagt' (dat was maar al te waar) 'grote bezwaren kleven, maar gezien het grote belang dat daarmee wordt gediend, ben ik bereid, mijn medewerking aan de totstandkoming daarvan te verlenen.'¹ Geen wonder dat Hirschfeld bereid was, voor de waarschuwing tegen sabotage te zorgen waar Rauter op aangedrongen had. Hij deed het met grote spoed en hij gaf die waarschuwing een zeer algemeen karakter; hij liet namelijk door zijn perschef een proclamatie ontwerpen waarin op de Nederlandse bevolking een beroep gedaan werd, *alle* in bezet gebied geldende 'wetten en voorschriften' (dat sloot dus bijvoorbeeld ook de voorschriften in die op het gebied van de Jodenvervolging uitgevaardigd waren) 'onvoorwaardelijk' na te leven, en waarin 'elke overtreding van de distributiebepalingen' alsmede sabotage en 'pilotenhulp' aangeduid werden als 'daden van onbezonnen en misdadige elementen'. De meer algemene passages uit de ontworpen tekst luiden²:

'Het welzijn van het Nederlandse volk eist, dat een ieder op de hem aangevoelen plaats zijn plicht vervult. Daarbij zullen de in het bezette Nederlandse gebied geldende wetten en voorschriften onvoorwaardelijk moeten worden nageleefd. De oorlogsomstandigheden plaatsen ons voor harde feiten welke aanvaard moeten worden. Wanbegrip voor hetgeen deze tijden ook van ons, Nederlanders, eisen, leidt alleen tot verderf. . .

Tracht deze tijd te verstaan: begrijpt dat de Duitse overheid een verkeerde houding van het Nederlandse volk niet kan dulden en beseft vóór alles dat door een enkele onbezonnen daad veler leven in groot gevaar wordt gebracht. Vandaar ons dringend beroep op u allen: helpt mee, opdat ons volk niet benadeeld wordt door de daden van onbezonnen en misdadige elementen. . . De Overheid maakt aanspraak op uw aller medewerking.'

In het college van secretarissen-generaal werd deze tekst met warme instemming begroet. Men was het er over eens dat het het beste zou zijn indien de proclamatie door alle secretarissen-generaal ondertekend zou worden, maar, zo vroeg men zich af, zou Seyss-Inquart die geen *college* van secretarissen-generaal wilde erkennen, dat wel goedkeuren? Inderdaad, dat deed hij niet. Hij had aan drie ondertekenaars genoeg: Schrieke, Hirschfeld, Frederiks, en met hun namen er onder werd de proclamatie op 28 oktober

¹ Brief, 21 okt. 1941, van Hirschfeld aan Schrieke (CNO, 282 c). Toen dit denkbeeld (dat eind '42 leidde tot het oprichten van het concentratiekamp Ommen) begin december '41 besproken werd in de vergadering van de procureurs-generaal met de hoogste autoriteiten van het departement van justitie, was de NSB'er Broersen de enige die aandrong 'op het openstellen van een mogelijkheid van beroep tegen de genomen maatregel' (Vergad. p. g.: Notulen, 4 dec. 1941, p. 5).

² *Enq.*, dl. VII a, p. 80-81.